

ДИТИНУ ОДРУЖУЮТЬ

Сотні років на численних німецьких, італійських і фландрських бойовищах змагалися за провід у Європі Габсбурги і Бурбони — аж поки зрештою втомились і ті й ті. Коли вже доходило до краю, побачили давні вороги, що їхні невиситимі ревності лиш прокладають дорогу іншим монаршим домам: еретичний народ з англійського острова вже тягнеться до влади над світом, протестантський Бранденбург уже виріс у могутнє королівство, напівпоганська Росія вже ладна до безмежжя розтягувати свої кордони. «Чи не ліпше, — почали (як завжди, запізно) питати себе владарі та їхні дипломати, — укласти мир між собою, ніж знов і знов собі на шкоду, а невірним вискоченням на добро починати воєнні грища?» Шуазель з двору Людовіка XV і Кауніц, дорадник Марії Терезії, уклали союз і, щоб він був тривким, а не простим собі перепочинком між двома війнами, запропонували обом династіям, Габсбургам і Бурбонам, поєднатися кровними узами. В Габсбурзькому домі ніколи не бракувало принцес на порі, тож і цього разу було з кого вибрати, та й іще якого завгодно віку. Міністри спершу гадали одружити з котроюсь габсбурзькою принцесою Людовіка XV, незважаючи на його більш ніж сумнівні звичаї і на те, що він уже дідусь; та найхристиянніший король миттю перескочив з ліжка

Помпадур до ліжка іншої фаворитки, Дюбаррі. Імператор Йосиф, овдовівши вдруге, теж не виказував ніякого бажання побратися з однією з трьох підстаркуватих дочок Людовіка XV — отож залишалася третя і найприродніша комбінація: заручити юного дофіна, онука Людовіка XV й майбутнього наступника французької корони, з котроюсь донькою Марії Терезії. 1766 року одинадцятирічній Марії Антуанетті вже можна було робити поважні пропозиції, і 24 травня австрійський посол ясно пише імператриці: «Король дав зрозуміти, що Ваша величність може вважати проект певним і вирішеним». Але дипломати не були б дипломатами, якби не пишалися тим, що роблять просте складним, а передусім спритно зволікають із кожною важливою справою. Почались міждвірські інтриги, минає рік, другий і третій, і Марія Терезія, маючи підстави для сумнівів, уже непокоїться, що її лихий сусіда, Фрідріх прусський, «le monstre»¹, як вона називає його, розгнівавшись, зрештою своїми макіавеллівськими викрутнями зруйнує і цей, такий важливий для австрійської могутності, план. Отож вона докладає всієї ласкавості, пристрасті й хитрощів, аби французький двір не відмовився від своєї напівобіцянки. З невтомністю свахи-професіоналки, з упертим і невідступним терпінням, властивим її дипломатії, вона знов і знов вихваляє принцесу в Парижі; послів засипала люб'язністю й подарунками, щоб вони зрештою здобули у Версалі тверду шлюбну пропозицію. Більш імператриця, ніж мати, більше дбаючи про могутність Австрійського дому, ніж про щастя своїх дітей, вона не зважає на застороги послів, що природа нічим не обдарувала дофіна: розум у нього пересічний, він вайлуватий і зовсім нечутливий. Та навіщо ерцгерцогині бути щасливою, коли вона стане королевою? Чим палкіше домагається контракту Марія Терезія, тим розважнішим і стриманішим, добре знаючи світ, стає Людовік XV. Три роки надсилають йому портре-

¹ Потвора (франц.). (Тут і далі примітки перекладача.)

ти й описи малої ерцгерцогині, а король лиш каже, що він, власне, прихильний до шлюбного плану. Але вирішально-го слова не говорить, нічим не зв'язує себе.

А тим часом запорука цих важливих державних справ, одинадцяти-, дванадцяти-, тринадцятирічна Туанетта, ніжна, зграбна, струнка й безперечно гарненька, ні про що й гадки не має: вона пустує і грається з братами, сестрами й подругами в покоях і садку Шенбрунна, виказуючи всю свою вдачу, — навчанням, книжками, освітою вона переймається мало. Від природи ласкава і жвава, як ртуть, вона так добре тямить обкрутити круг пальця своїх виховательок — гувернанток і абатису, що спекується всіх уроків. Марія Терезія через численні державні справи не може серйозно подбати про жодну дитину зі свого численного виводка — отож якогось дня вона, жажнувшись, зауважує, що в тринадцять років майбутня королева Франції не вміє до ладу писати ні німецькою, ні французькою, не має хоч якихось знань з історії і взагалі неосвічена; не краще було й з музикою, хоч її вчив грати на фортепіано не будь-хто, а сам Глюк. Тепер в останню мить слід надолужити згаяне, зробити з пустотливої й ледачкуватої Туанетти освічену даму. Найважливіше, щоб майбутня королева Франції гаразд танцювала й мала добру французьку вимову. Для цього Марія Терезія похапцем наймає видатного танцмейстера Новерра та двох акторів із французької трупи, що саме гастролювала у Відні: одного — для вимови, другого — для співу. Та ледь французький посол повідомив про це Бурбонів двір, як у Версалі обурились: не годиться доручати фіглярів освіту майбутньої французької королеви. Поквапно провели нові дипломатичні переговори, бо виховання названої нареченої дофіна Версаль уважав уже власною справою. Крутили і так і сяк, аж нарешті з наказу єпископа Орлеанського послали вихователем до Відня абата Вермона — йому ми завдячуємо перші надійні вістки про тринадцятирічну ерцгерцогиню. Вона видалась йому привабною й симпатичною: «В неї чарівне личко і на

додачу найзвичайніше поводження, і коли вона, як можна сподіватися, трохи підросте, то набуде тієї принадності, якої можна лишень бажати високій принцесі. Вдача в неї дуже добра». Та значно обережніше висловлювався добряга абат про фактичні знання й старанність своєї учениці. Пустотлива, неуважна, метка, жвава, як ртуть, мала Марія Антуанетта, дарма що була кмітлива, не виказувала ні найменшої схильності братись за щось поважне. «В неї більше розуму, ніж гадалося досі, та, на жаль, до дванадцяти років він зовсім не був привчений зосереджуватись. Трохи ліноців і чимало легковажності ще більш обтяжують мені викладання. Вже шість тижнів, як я почав з основ красного письменства; вона добре розуміє, слушно міркує, але я не можу примусити її глибше опановувати матеріал, хоч і відчуваю, що здібності до цього в неї є. Зрештою я переконався, що виховувати її можна лиш тоді, якщо водночас і розважати».

Майже дослівно те саме через десять і через двадцять років казали всі державні діячі, нарікаючи на знехоть Марії Антуанетти до міркувань при її великому розумі; на те, що, знудившись, вона втікає від будь-якої поважної бесіди; вже в тринадцятирічній цілком проступила вся згубність її вдачі — вона все може і нічого насправді не хоче. Та відколи на французькому дворі королюють коханки, там більше цінують, як жінка поводить ся, а не те, чого вона справді варта. Марія Антуанетта гарненька, показна й доброзвичайна — цього досить, і зрештою 1769 року Людовік XV пише листа, якого з таким нетерпінням чекала Марія Терезія; в тому листі король урочисто просить руки юної принцеси для свого онука, майбутнього Людовіка XVI, і пропонує справити весілля на Великдень наступного року. Зраділа Марія Терезія погоджується: після багаторічного клопоту засмученій жінці, що вже й не сподівалася на успіх, ще раз усміхнулося щастя. Мир для імперії, а з тим і в Європі видається їй забезпеченим; вісники й посланці вмить урочисто оповістили всі європейські двори, що